

Beeldende vakken VWO

**Syllabus centraal examen
2009-2011**

juni 2008

Verantwoording:

© 2008 Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven vwo, havo, vmbo, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

CEVO commissie examenprogramma 2007 beeldende vakken vwo:

L. Broekhuizen (voorzitter)- Hogeschool voor de kunsten Arnhem

G. Dinsbach (secretaris)- SLO

M. van Noort- docent

W. Rupert- docent

D. Schonau- Citogroep

R. van der Sloot- CEVO

Inhoud

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Verdeling examinering CE/SE	5
3. Afbakening van de examenstof	6
3.1 CSE	6
3.2 Uitwerking vanaf 2009	8
3.3 CPE	9
3.4 Organisatie van het centraal examen	10
4. Het centraal examen	11
Zittingsduur	11
Vakspecifieke regels correctievoorschrift	11
Hulpmiddelen	11
Bijlage 1. Examenprogramma tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving vwo	12
Bijlage 2. Toelichtende tekst 2009, 2010 en 2011	13
Bijlage 3. Nadere omschrijving voor het c.e. in 2009	15

Voorwoord

Examenprogramma's veranderen van opzet. De minister stelt een examenprogramma op hoofdlijnen vast en wijst in het examenprogramma Domeinen en subdomeinen aan, waarover het centraal examen zich uitstrekt.

De CEVO geeft in een syllabus een beschrijving van en toelichting op de exameneisen voor een centraal examen, en geeft verdere informatie over het centraal examen. Dat kan gaan over een of meer van de volgende onderwerpen:

- toegestane hulpmiddelen,
- specificaties van examenstof
- voorbeeldopgaven,
- bijzondere vormen van examinering (computerexamens),
- toelichting op de vraagstelling,
- begrippenlijsten,
- bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw,
- bekend veronderstelde onderdelen van Domeinen die verplicht zijn op het schoolexamen

Ten aanzien van de specificaties is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar hun aard zijn ze dus niet een volledig gesloten en afgegrensde beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een c.e. ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen daarvan in het verlengde ligt. Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die andere of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholers.

De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor bestaat een handreiking die door de SLO geproduceerd wordt, en die in deze uitgave niet is opgenomen. Volstaan wordt hier met de opmerking dat alle Domeinen van het c.e. ook in het schoolexamen getoetst mogen worden, en dat dat niet op dezelfde wijze hoeft te gebeuren als op het centraal examen. Hetzelfde Domein kan dus in de Handreiking van de SLO op een andere, op het schoolexamen toegesneden wijze, worden uitgewerkt, dan in deze syllabus van de CEVO is gedaan.

Deze syllabus is opgesteld voor het centraal examen vwo van 2010. Dat wil zeggen voor leerlingen die in 2007 in leerjaar 4 zijn ingestroomd in een iets aangepaste profielstructuur. Voor het vak beeldende vakken vwo is er in 2010 geen afwijkend examen voor leerlingen die al eerder met het onderwijs in de tweede fase van het vwo zijn begonnen: het centraal examen is in 2010 voor alle kandidaten hetzelfde. Waar dat is aangegeven geldt deze syllabus ook voor het centraal examen van 2009.

Voor het examen van 2010 kan deze syllabus nog worden aangepast, bij voorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekend worden gemaakt. Kijkt u voor alle zekerheid in september 2009 op Het Examenblad, www.eindexamen.nl

De syllabus is ontworpen door een commissie van de CEVO en in hoofdzaak geschreven door medewerkers van SLO-en Cito.

Een eerder concept van de syllabus is ter inzage gelegd op www.cevo.nl, en is voor advies toegezonden aan de vakinhoudelijke vereniging, de VSNU, de HBO-raad, het Cito en de CEVO-vaksectie. Op grond van de ontvangen reacties en adviezen is de tekst vastgesteld, die u hierbij aantreft.

Voor opmerkingen over deze tekst houdt de CEVO zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cevo.nl of aan CEVO, postbus 8128, 3503 RC Utrecht.

De voorzitter van de CEVO,
drs. H.W.Laan

1. Inleiding

Het examenprogramma tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving vwo is ten opzichte van het examenprogramma uit 1993 in lijn gebracht met de andere geglobaliseerde eindexamenprogramma's. In essentie verandert het programma niet, maar het schoolexamen krijgt een grotere interpretatievrijheid en het centraal examen kan - waar nodig - worden gespecificeerd en geactualiseerd door de CEVO.

Deze syllabus bevat een toelichting op de eindtermen voor zover die betrekking hebben op het centraal examen (CE).

De syllabus is gemaakt bij het examenprogramma van 2007, maar is ook van toepassing op het centraal examen van 2009, en geldt tevens voor (bezem)kandidaten die in 2010 of 2011 een examen doen volgens het examenprogramma van 1993.

Dit laatste behoeft enige toelichting.

In het verleden werd het thema voor het c.s.e bekendgemaakt in juni voorafgaande aan het examenjaar.

Bij het nieuwe programma wordt dat anders: het thema geldt voor meerdere examenjaren, en voorafgaand aan een examenjaar wordt aanvullende informatie bekend gemaakt. Omdat de gangbare thema's met bronnenbundel tot en met 2008 liepen, is besloten de nieuwe systematiek al in 2009 in te voeren. Het thema "wat van ver komt" geldt dus voor de examens van 2009, 2010 en 2011. In deze syllabus staan alleen de specificaties voor 2009 (bijlage 2)

Deze specificatie is al eerder op www.examenblad.nl bekend gemaakt.

De CEVO heeft besloten om naast de syllabus ook een publicatie van de bronteksten tot stand te brengen. Daarbij geldt een onderscheid tussen algemene teksten, die gedurende de drie jaren van het thema van toepassing zijn, en specifieke teksten waarin verwezen wordt naar kunstwerken die betrekking hebben op een bepaald examenjaar. De bronteksten zijn niet in deze syllabus opgenomen, maar staan wel op www.examenblad.nl.

Voor de bronteksten geldt in nog sterkere mate wat ook voor de syllabus in algemene zin geldt: ze kunnen van jaar tot jaar enigszins aangepast worden. Kijkt u dus altijd in september voorafgaand aan het examen op Het Examenblad.

Zie verder ook onderdeel 3.2 van deze syllabus.

2. Verdeling examinering CE/SE

Het centraal examen bestaat uit een theoretisch en een praktisch gedeelte. Het theoretische gedeelte heeft betrekking op domein A. Het praktische gedeelte heeft betrekking op de (sub)domeinen A2 en B. De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt *indien nodig* een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- ten minste de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

3. Afbakening van de examenstof

Het centraal examen bestaat uit twee delen, een theoretisch deel (CSE) en een praktisch deel (CPE). In dit hoofdstuk geven we in 3.1 een toelichting op de eindtermen van het theoretisch deel (domein A Vaktheorie). Aansluitend daarop een toelichting op het begrip *thema* en de *exameneisen*. Daaruit vloeit het begrip *probleemstelling* voort. Ook dat wordt behandeld. Daarna gaan we in op de stofbeperking voor het CSE.

In paragraaf 3.2 staat een nadere omschrijving van het CPE gebaseerd op de (sub)domeinen A2 en B van het examenprogramma. De concrete gang van zaken wordt kort toegelicht in paragraaf 3.3.

3.1 CSE

Het CSE heeft betrekking op domein A (Vaktheorie). In dit domein staan twee eindtermen, 1 (Beschrijven, onderzoeken en interpreteren) en 2 (Beschouwen).

Subdomein A1 (Beschrijven, onderzoeken en interpreteren) Eindterm 1

Wat wordt er van de kandidaat verwacht? De kandidaat is in staat kenmerkende aspecten van de voorstelling en vormgeving van beeldend werk van kunstenaars en vormgevers waar te nemen en te benoemen.

Hij kan - mede op basis van bronnenmateriaal - het beeldend werk van kunstenaars en vormgevers beschrijven, onderzoeken en interpreteren, rekening houdend met tijd, plaats, functie, kunstopvattingen, normen en waarden en de historische ontwikkeling vanaf de klassieke oudheid tot heden.

Daarvoor is nodig: kennis van en inzicht in de geschiedenis van de beeldende kunst en enige vertrouwdheid met cultuurgeschiedenis voor zover nodig om te komen tot het beschouwen. Dit houdt bekendheid in met verschillende visies op beeldende kunst.

Verschillen in visie komen aan het licht bij vergelijkingen van kunst en cultuur in verschillende tijdperken. Een aandachtspunt is het westerse karakter dat veelal in kunsthistorische overzichten is 'ingebakken'. Het is van belang dat dit beseft wordt. Daarom wordt er - waar mogelijk - aandacht besteed aan relevante niet-westerse kunstvormen.

Subdomein A2 (Beschouwen) Eindterm 2

Onder beelden verstaan we in het kader van het CSE werk (2- en 3-dimensionaal) van beeldende kunstenaars, (ambachtelijke en industriële) vormgevers en architecten. Beschouwen betreft formele en inhoudelijke aspecten van beelden. In deze eindterm gaat het om beschouwen met een bepaalde kwaliteit, namelijk het vermogen tot *kritisch* beoordelen. *Kritisch* houdt in dat de kandidaat in staat is om op basis van onderzoek in subdomein 1 tot een beargumenteerd oordeel te komen.

De kandidaat heeft de vaardigheid om *verslag* te doen van deze beargumenteerde beoordeling. Hij kan zijn beschouwing verwoorden en/of verbeelden.

3.1.1 Thema's

In hoofdstuk 2 staat dat de CEVO *indien nodig* een specificatie bekend maakt van de examenstof van het centraal examen. Dit is een algemene formulering, want voor de beeldende vakken op het vwo worden *altijd* specificaties gegeven in de vorm van thema's. Het begrip 'thema' is in het vwo examenprogramma op te vatten als een invalshoek die gelegd wordt over de kunst zoals die in de loop van de geschiedenis is gecreëerd. In de hiernavolgende tekst wordt het begrip verder toegelicht.

Eisen aan een thema:

- leerlinggericht:
  - het thema moet herkenbaar en uitdagend zijn, dat wil zeggen aansluiten bij de 'leefwereld' en het abstractievermogen van de vwo-leerling;

- aard van het thema:
  - een thema vertrekt *vanuit het beeld*. Een thema is dus nauw verbonden met beeldende producten en processen.
- breedte:
  - een thema heeft raakvlakken met meerdere beeldende disciplines zoals schilderkunst, beeldhouwkunst, textiele vormgeving, architectuur, audiovisuele vormgeving en nieuwe media. Daarbij gaat het om autonome kunst en/of toegepaste vormgeving.
- diepgang:
  - het thema heeft betrekking op meer dan één kunsthistorische stijlperiode. Deze vormen specificaties van het thema.
- exemplarisch:
  - een thema moet zo gekozen zijn, dat leereffecten overdraagbaar zijn op andere beeldende thema's.
- samenhang:
  - de invalshoek voor de vwo-leerling bevat kunsttheorie plus cultuurhistorische achtergronden.

Het karakter van een thema (en daarmee van kunstbeschouwen door de vwo-leerling) is dus exemplarisch, historisch, theoretisch etc. Dat sluit overigens niet uit dat thema's voor vmbo, havo en/of vwo elkaar kunnen overlappen.

3.1.2 Probleemstellingen

Een thema wordt gespecificeerd in de vorm van 'probleemstellingen'. In deze paragraaf wordt dit begrip toegelicht.

aard van een probleemstelling:

Een probleemstelling gaat over de vraag hoe het thema verbeeld wordt in bepaalde periodes / stijlen / stromingen en/of door bepaalde kunstenaars. Wat 'bepaalde' inhoudt wordt in de volgende paragraaf toegelicht met een voorbeeld onder het kopje 'stofbeperking'.

aantal probleemstellingen:

Voor een thema wordt meer dan één probleemstelling geformuleerd. Dat maakt het mogelijk om het thema in verschillende verbanden en vanuit verschillende hoeken te benaderen. In bijlage 3 zijn voorbeelden opgenomen van probleemstellingen in relatie tot de vermelde thema's.

herkenbaarheid:

Een van de eisen aan een thema is herkenbaarheid en uitdaging voor de leerling. Daarom zullen een of meer probleemstellingen een relevante relatie met zijn leefwereld hebben.

3.1.3 Stofbeperking en exameneis

Specificaties in de vorm van probleemstellingen bestrijken soms een kunsthistorisch gebied dat te omvangrijk is om in een examenjaar door de leerling te laten verkennen. Verder indammen is dan nodig: er kunnen bepaalde landen, periodes en/of kunstenaars worden aangewezen. Voor hetzelfde geld hadden het andere landen, etc. kunnen zijn. Vandaar dat deze specificatie recht toe recht aan 'stofbeperking' wordt genoemd.

Thema, probleemstelling en stofbeperking geven dus aanwijzingen waar het in de leerstof om gaat. Zelfs dan kan het nog niet duidelijk genoeg zijn wat van de leerling wordt verwacht aan concrete kennis, inzicht en vaardigheid met betrekking tot het thema. Daarom worden er ook specificaties gegeven in de vorm van 'exameneisen' ook wel eindtermen genoemd.

Ter afsluiting van deze paragraaf een concrete illustratie uit de themabundel van het eindexamen 2004 'Kunst, Kennis, Kunde II' van verbanden tussen thema, probleemstelling, stofbeperking en exameneisen. Hieronder zijn twee van de zes probleemstellingen vermeld en vervolgens van elk één van de betreffende stofbeperkingen en één van de in totaal 30 exameneisen of eindtermen:

thema

Raakvlakken tussen kunst, wetenschap en techniek

<i>probleemstellingen</i> a. Op welke wijze en met welke wetenschappelijke en artistieke intenties hebben kunstenaars de anatomie van het menselijk lichaam onderzocht en in beeld gebracht?	b. In hoeverre is de videokunst verbonden met de massacultuur van onze tijd en hoe levert zij daarop tevens kritisch commentaar?
<i>stofbeperking</i> a. Renaissance: anatomie en de ideale mensuitbeelding (Leonardo en Michelangelo)	b. Videokunst, het elektronisch zenuwstelsel: van videoregistratie en -installatie naar narratieve kunstvideo en videoclip (Paik, Viola en Rist)
<i>exameneis</i> a. Hoe Leonardo het onderzoek van de menselijke anatomie concreet maakt en hoe de nieuwe inzichten door Renaissance-kunstenaars als Michelangelo worden uitgewerkt in een nieuwe schoonheidsopvatting van menselijke figuren.	b. Op welke wijze kunstenaars als Paik Viola en Rist hun videowerken in verband brengen met het menselijk lichaam en handelen

3.2 Uitwerking vanaf 2009

Inleiding

De afgelopen jaren zijn scholen waar examen in de beeldende vakken wordt afgenomen op het vwo gewend geraakt aan het werken met thema's die enkele jaren meegaan. Zo zijn de thema's *Van beroep kunstenaar*, *Kunst, kennis en kunde*, *Raakvlakken tussen kunst wetenschap en techniek*, *Utopia* meerdere jaren gebruikt. Bij deze thema's zijn tekstbundels verschenen. In een lopend verhaal werden de accenten in het thema vanuit centrale probleemstellingen belicht. Deze tekstbundels verschilden van de aanbiedingstekst en bronnenbundels zoals deze voorafgaande aan de genoemde thema's gehanteerd werden. Omdat even gedacht is dat met de vernieuwde tweede fase voor het vak Kunst (voorheen CKV2, 3) gekozen zou worden, werd in deze laatste themabundels wat meer aandacht besteed dan voorheen aan cultuurhistorische inbedding van kunst. Nu duidelijk is dat met de vernieuwde tweede fase de beeldende vakken (tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving) hun eigen plaats behouden, is met het oog op de examens vanaf 2009 gekozen voor enkele aanpassingen.

Aanpassingen vanaf 2009

De aanpassingen ten opzichte van de afgelopen jaren hebben betrekking op de volgende aspecten:

1. meerjarig gebruik van het thema met een overlap in examenstof over de jaren heen
2. beschikbaar stellen van bronnen

Ad 1.

Alhoewel het gebruik van een thema over meerdere jaren bekend is, is er vanaf 2009 toch sprake van een verandering. Gedurende minstens drie jaar wordt gewerkt met eenzelfde thema*. Dat betekent echter niet dat de examenstof voor elk van die jaren dezelfde is. Ieder jaar wordt in juni, zoals tot nu toe gebruikelijk, bekend gemaakt wat voor het komende examenjaar de exameneisen zijn en wat de examenstof is. Deze specificatie wordt opgenomen in de syllabus voor dat specifieke examenjaar.

Er is echter meer dan in voorgaande jaren sprake van een inhoudelijke overlap. De docent hoeft zich dus niet elk jaar opnieuw in te lezen in een nieuw thema.

Ad 2.

De grootste verandering zit echter in de wijze waarop het thema wordt aangeboden. Docenten zijn de afgelopen jaren gewend geraakt aan het verschijnen van een boekje met een lopend verhaal. Een dergelijk boekje zal niet meer in deze vorm verschijnen. In plaats daarvan worden teksten digitaal aangeboden. Het gaat daarbij om de volgende teksten:

- een toelichtende tekst bij het thema voor de komende jaren (bijlage 2 bij deze syllabus)
- een nadere omschrijving per examenjaar (bijlage 3 bij deze syllabus)
- een aantal generieke teksten die gedurende die jaren als basistekst gebruikt kunnen worden en
- jaarlijks wisselend, specifieke bronteksten.

Alleen de eerste tekst en tweede tekst maken deel uit van de syllabus. De generieke teksten en de bronteksten worden beschikbaar gesteld om de leraren meer zicht te geven op het thema. Ze worden afzonderlijk op Het examenblad bekend gemaakt. Er komt dus geen specifieke uitgave.

Wat gelijk blijft is het benaderen van het thema vanuit een aantal probleemstellingen en daaraan gekoppelde exameneisen. De probleemstellingen zijn voor de jaren dat het thema gebruikt wordt gelijk. De exameneisen wisselen jaarlijks.

3.3 CPE

Het Centraal Praktisch Examen heeft betrekking op domein B (Praktijk) en subdomein A2 (Beschouwen). Daarbij is de praktijk het uitgangspunt, vandaar dat we eerst domein B toelichten.

Domein B (Praktijk) Eindterm 3

In domein B zijn in één eindterm de vaardigheden genoemd die de kandidaat zelfstandig kan inzetten bij het maken van beeldend werk naar aanleiding van een probleemstelling. Het zijn fasen uit het beeldend proces. Daarin zijn de volgende *mogelijke* activiteiten te onderscheiden:

- verzamelen van gegevens over de probleemstelling en oplossingen van beeldende kunstenaars en vormgevers;
- ontwikkelen van ideeën voor beeldende oplossingen, deze beschrijven en criteria, uitgangspunten, doelstellingen vastleggen in een procesverslag;
- maken van een werkplan;
- doen van beeldend onderzoek naar mogelijke oplossingen door middel van experimenten, schetsen, studies, proeven in diepte en in de breedte;
- evalueren van het eigen onderzoek en vervolgens keuzes maken en toelichten;
- uitwerken van de gekozen beeldende oplossing en het resultaat evalueren;
- verslag doen van het werkproces;
- maken van een presentatie.

Een probleemstelling is in dit verband een uitgangspunt voor een of meer vraagstellingen. Naar aanleiding van analyse en onderzoek stelt de kandidaat enkele criteria vast waaraan zijn beeldend werk moet voldoen.

De probleemstelling is daarmee meer dan een aanleiding: van de kandidaat wordt verlangd dat hij de betreffende problematiek voor zichzelf en anderen duidelijk maakt door middel van een *passende* beeldende vormgeving. Dat houdt ook een kritische selectie in uit de mogelijke oplossingen en een *doelgericht* toepassen van vakspecifieke beeldende middelen.

Dit proces beschrijft de kandidaat in een procesverslag aan de hand van de volgende punten:

- *In de uitwerking ga ik rekening houden met de volgende inhoud*
De kandidaat beschrijft hier zijn inhoudelijke uitgangspunt(en) en/of het doel dat hij gaat proberen te bereiken. Hij gaat daarbij zo nodig in op te bereiken beeldende effecten en/of op de functie van het werk.
- *Om dit te bereiken denk ik dat de volgende aspecten van belang zijn:*
  - a. *Voorstelling* (de kandidaat beschrijft hier de voorstellingsaspecten die van belang zijn voor de uitwerking van zijn ideeën. Als hij kiest voor een non-figuratieve uitwerking, dan werkt hij hier zijn idee, inhoudelijk uitgangspunt en/of doel nader uit.)
  - b. *Beeldende aspecten* (de kandidaat beschrijft ze niet alleen, maar verantwoordt hier ook de keuze door in te gaan op de relatie tussen inhoud en vormgeving.)

c. *Materialen en technieken* (de kandidaat geeft hierbij ook een verantwoording van zijn keuze door in te gaan op de relatie met de inhoud.)

Achteraf beschrijft de kandidaat hoe hij de opgave heeft uitgewerkt aan de hand van de volgende aandachtspunten:

- *In hoeverre heb ik mijn idee kunnen verwezenlijken, het doel bereikt?* (De kandidaat beschrijft in het kort zijn werkproces.)
- *Welke keuzes heb ik hierbij gemaakt en waarom?* (De kandidaat beschrijft waarop hij heeft gelet bij het onderzoek en de uitwerking.)
- *Wat is veranderd in mijn uitgangspunten en waarom heb ik die gewijzigd?* (De kandidaat geeft een nadere verklaring van eventuele veranderingen in zijn uitgangspunten.)

Veel van de hier genoemde activiteiten eisen dat de kandidaat zich zaken afvraagt, onderzoekt en reflecteert op wat hij gedaan heeft. Dan kan niet zonder de resultaten van zijn activiteiten goed te beschouwen om daar conclusies uit te trekken voor een volgende stap. Beschouwen is daarmee een wezenlijke vaardigheid.

Subdomein A2 (Beschouwen) Eindterm 2

In het kader van het CPE gaat het niet alleen om het beschouwen van beelden van anderen (eventueel als inspiratiebron), maar vooral om het beschouwen van het eigen proces en product. De kandidaat kan deze beschouwing verwoorden en/of verbeelden in de vorm van een mondelinge toelichting en/of schriftelijk werkverslag van beperkte omvang, eventueel met toelichtende schetsen en foto's.

3.4 Organisatie van het centraal examen

Organisatie van het CSE

Voor het CSE wordt centraal een thema aangeboden. Een toelichting op het begrip thema is te vinden in paragraaf 3.1.1.

Van de kandidaat wordt verwacht inzicht en kennis betreffende de beeldende kunst, de ambachtelijke en industriële vormgeving en architectuur. Het gaat om Westerse kunst en cultuur van de 19e en 20e eeuw, en om de perioden vanaf de oudheid, zowel algemeen als direct betrekking hebbend op het aangeboden thema. Naast kunstwerken uit een of meer periodes van vóór de 19e eeuw worden er altijd voorbeelden uit de 19e en 20e (en zo mogelijk 21e eeuw) tot de stof gerekend. In een thema kan daarnaast ook niet-westerse kunst en cultuur een rol spelen.

De kandidaat krijgt een aantal vragen te beantwoorden naar aanleiding van het thema. Onderzocht wordt:

- het vermogen systematisch historische beeldende vormgeving te vergelijken op stilistische kenmerken;
- bekendheid met de belangrijkste beeldconventies (iconografie) in de geschiedenis van beeldende kunst en vormgeving;
- enige kennis van veranderingen, die zijn opgetreden in de waardering van kunst (kunsttheorie);
- het kunnen interpreteren van eenvoudig historisch bronnenmateriaal (beelden en teksten);
- enige kennis van cultuurhistorische context.

Organisatie van het CPE

Concreet gaat het om het maken van praktisch werk (waaronder voorstudies) in een beeldend proces, naar aanleiding van enkele centraal geformuleerde probleemstellingen. Deze probleemstellingen worden op een zodanig tijdstip bekend gemaakt dat de voor het beeldend proces beschikbare tijd evenredig kan worden verdeeld over een periode van 16 lesweken (dus exclusief vakantieperiodes).

De beschikbare tijd blijft 28 x 50 minuten, dus hetzelfde als in het oorspronkelijke programma, maar er kan met andere tijdseenheden worden gerekend, afhankelijk van de organisatie op de betreffende school.

Het praktisch werk wordt beoordeeld aan de hand van een door de kandidaat gemaakte keuze uit de in de examen periode gemaakte werkstukken en voorstudies. De collectie dient te worden vergezeld van een kort werkverslag. Wat de gewichtsverhouding is van proces en product in de beoordeling wordt door de CEVO vastgesteld.

4. Het centraal examen

Zittingsduur

Het c.s.e wordt afgenomen in één zitting van 2,5 uur.

Het c.p.e. wordt afgenomen in 1400 minuten, waarvan ten minste 700 minuten in schooltijd.

Vakspecifieke regels correctievoorschrift

Voor dit vak zijn geen vakspecifieke regels voor het correctievoorschrift vastgesteld.

Hulpmiddelen

Voor het c.s.e. is alleen het basispakket hulpmiddelen toegestaan.

Bijlage 1. Examenprogramma tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving vwo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Vaktheorie

Domein B Praktijk

Domein C Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen

Het centraal examen bestaat uit een theoretisch en een praktisch gedeelte. Het theoretische gedeelte heeft betrekking op domein A. Het praktische gedeelte heeft betrekking op de (sub)domeinen A2 en B. De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- ten minste de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vaktheorie

Subdomein A1: Beschrijven, onderzoeken en interpreteren

1. De kandidaat kan mede op basis van bronnenmateriaal het beeldend werk van kunstenaars en vormgevers beschrijven, onderzoeken en interpreteren, rekening houdend met tijd, plaats, functie, kunstopvattingen, normen en waarden en de historische ontwikkeling vanaf de klassieke oudheid tot heden.

Subdomein A2: Beschouwen

2. De kandidaat kan twee- en driedimensionale beelden en vormen beschouwen en kan deze beschouwing verwoorden en/of verbeelden.

Domein B: Praktijk

3. De kandidaat kan gestructureerde probleemstellingen met betrekking tot zowel autonome als toegepaste beeldende kunst en vormgeving onderzoeken en de daaruit ontwikkelde ideeën in een beeldende verwerking uitvoeren, daarbij beeldende middelen aanwenden in een doelgericht werkproces, en het werk zo presenteren dat de beschouwer inzicht krijgt in het werkproces.

Domein C: Oriëntatie op studie en beroep

4. De kandidaat kan aangeven in welke vervolgopleidingen beeldende vormgeving (tekenen, handvaardigheid en/of textiele werkvormen) een rol speelt, en in hoeverre hij kan en wil deelnemen aan deze vervolgopleidingen.

Bijlage 2. Toelichtende tekst 2009, 2010 en 2011

Voor de jaren 2009, 2010, en 2011 is gekozen voor het volgende thema:

WAT VAN VER KOMT.... Een onderzoek naar beeldende kunst, vormgeving, architectuur en culturele identiteiten.

Toelichting

De titel verwijst naar een deel van een bekend Nederlands spreekwoord, *Wat van ver komt is lekker*. Lekker verwijst naar smaak en heeft een positieve waardering. Omdat in verschillende periodes verschillende waarderingen gekoppeld zijn aan dat *wat van ver komt* is een deel van het spreekwoord weggelaten, of beter, open gelaten.

Smaak verwijst tevens naar gevoel voor schoonheid. Gevoel voor schoonheid is van oudsher aan de kunsten gekoppeld. Toch is ook de idee van schoonheid in de kunsten aan verandering in waardering onderhevig evenals de uiterlijke verschijningsvormen van de kunsten zelf. Contacten met andere culturen vormen een van de bronnen voor verandering in de kunsten en waardering ervan. Niet direct de meest nabijgelegen culturen waarin je nog een zekere verwantschap kunt voelen, maar culturen verderweg die op het eerste gezicht totaal anders zijn. Het zijn deze contacten die centraal staan in het thema voor het VWO voor de jaren 2009, 2010 en 2011.

Het thema heeft verwantschap met het thema dat in 1990 gebruikt is onder de titel *Vergezocht. Oriëntaties op andere culturen in de beeldende kunst*. Meer nog dan 18 jaar geleden is dit thema actueel door de aanwezigheid van verschillende culturele identiteiten in onze samenleving en een toenemende invloed van globalisering op onze samenleving.

Opbouw

Het thema is gestructureerd rond zes hoofdprobleemstellingen. De probleemstellingen hebben niet allemaal eenzelfde gewicht. Dat wil zeggen dat op bepaalde probleemstellingen een groter accent zal komen te liggen.

De probleemstellingen zijn gekoppeld aan onderwerpen die in de loop van de tijd van belang zijn geweest voor de ontwikkeling van de beeldende kunsten. Daarbij is er voor gekozen om vanuit het eigen, westerse, perspectief te vertrekken en waar mogelijk vanuit het perspectief van andere culturen. Het geeft de mogelijkheid om visies die voortkomen uit deze perspectieven te relativiseren.

De onderwerpen zijn geografisch gezien gespreid gekozen en verdeeld in drie gebieden waarbij niet gestreefd is naar volledigheid;

- het nabije oosten waaronder landen aan de Middellandse zee;
- het verre oosten met een nadruk op Japan;
- culturen die met name in de 19e eeuw bestempeld werden als primitief waaronder Afrika en Oceanië.

Reizen en tentoonstellen vormen een rode draad door het thema omdat via het reizen en het laten zien van *wat van ver komt* culturen met elkaar in aanraking komen.

Daarnaast is globalisering een aandachtsgebied dat jaarlijks terugkeert.

In elk examenjaar komen deze drie gebieden voor en globalisering. Ieder examenjaar staat er echter een bepaald gebied meer in de aandacht. In 2009 wordt er meer gevraagd over het 'primitivisme', in 2010 wordt meer aandacht besteed aan de invloed van het nabije oosten en in 2011 staat de invloed van het

verre oosten aan de hand van Japanse kunst wat meer centraal. De spreiding is mede bedoeld om veranderingen in opvatting over kunst, vormgeving en architectuur zichtbaar en bevroegbaar te maken. Globalisering wordt in relatie geplaatst tot het geografische gebied van aandacht.

Probleemstellingen 2009, 2010, 2011

Wat van ver komt.....

Een onderzoek naar beeldende kunst, vormgeving, architectuur en culturele identiteiten

Probleemstellingen	
1	A. Waarom en met welk doel richten westerse kunstenaars, vormgevers en architecten hun aandacht op niet- westerse culturen en hoe komt dat tot uitdrukking in hun werk?
	B. Waarom en met welk doel richten niet westerse kunstenaars, vormgevers en architecten hun aandacht op westerse culturen en hoe komt dat tot uitdrukking in hun werk?
2	Welke opvattingen over niet-westerse culturen worden zichtbaar in beeldende kunst, vormgeving en architectuur van het westen en aan welke veranderingen zijn deze opvattingen onderhevig?
3	Hoe zijn en worden niet- westerse culturen ge(re)presenteerd in tentoonstellingen en reisverslagen en welke veranderingen worden in die (re)presentaties zichtbaar?
4	A. Hoe en waardoor hebben niet westerse culturen invloed gehad op westerse beeldende kunst, vormgeving en architectuur en welke rol spelen reizen en tentoonstellen daarin?
	B. Hoe en waardoor hebben westerse culturen invloed gehad op niet westerse beeldende kunst, vormgeving en architectuur en welke rol spelen reizen en tentoonstellen daarin?
5	Waarin verschillen opvattingen over kunst en kunstenaarschap uit verschillende culturele tradities van elkaar?
6	In hoeverre spelen concepten als culturele identiteit, globalisering en hybridisering een rol in hedendaagse beeldende kunst, vormgeving en architectuur?

Bovenstaande probleemstellingen gelden voor de examenjaren 2009,2010, 2011. Per examenjaar worden specificaties gegeven in de vorm van exameneisen en stofbeperking. Voor 2010 wordt dat in juni 2009 bekendgemaakt en gepubliceerd op www.examenblad.nl. De specificatie voor 2009 is in juni 2008 gepubliceerd op www.examenblad.nl.

Bijlage 3. Nadere omschrijving voor het c.e. in 2009

Voor het jaar 2009 geldt de volgende nadere omschrijving. Voor het jaar 2010 wordt deze omschrijving in juni 2009 bekend gemaakt, voor 2011 in juni 2010.

De bij deze stofbeperking behorende bronnen worden alleen op www.examenblad.nl gepubliceerd

Context Nabije oosten	Het nabije Oosten en de veranderende beeldvorming van de Oriënt*; de 'dreigende & fascinerende', 'bijbelse', 'betoverende', 'sensuele' en 'onbedorven' Oriënt. De relatie met representatie van de werkelijkheid in de Islamitische cultuur t.o.v. de westerse kunst.		
Tijdvak	Stofbeperking	Eindtermen	Begrippen
15 ^{de} en 16 ^{de} eeuw	Ontmoetingen van het Westen met de Oriënt in de Renaissance: geloof, dreiging en fascinatie. Vittore Carpaccio, Gentile Bellini, Giorgione, Albrecht Dürer	<i>De kandidaat moet in staat zijn, voornamelijk vanuit beeld- en tekstfragmenten, aan te geven:</i> Hoe contact met en beïnvloeding door de Oriënt in het Westen in deze periode in de beeldende kunsten plaatsvond. Hoe in de schilderkunst van Carpaccio, Bellini, Giorgione en Dürer de Oriënt is verbeeld.	Oriënt
18 ^e eeuw	Ontmoetingen van het Westen met de Oriënt tijdens de 18e eeuw: Jean Etienne Liotard	Hoe in de 18e eeuw in beeldende kunst en vormgeving de aanwezigheid van en bekendheid met de Oriënt zichtbaar gemaakt wordt.	
19 ^e eeuw	Oriëntalisme: 'het bijbelse', 'betoverende', 'sensuele' en 'onbedorven' Oosten. Jean Dominique Ingres, Eugène Delacroix, Théodore Chassériau, Jean Louis Gérôme	Wat in de negentiende eeuw en aan het begin van de 20 ^{ste} eeuw het verlangen naar het nabije Oosten onder westerse kunstenaars, vormgevers en architecten heeft bepaald. Waarom en met welk doel Franse kunstenaars als Jean Dominique Ingres, Eugène Delacroix, Théodore Chassériau, Jean Louis Gérôme zich richten op de Oriënt en hoe zij deze verbeelden in hun werk. Welke opvatting over de Oriënt spreekt uit het werk van genoemde kunstenaars en aan welke veranderingen hun opvattingen onderhevig zijn.	Oriëntalisme

* Met de Oriënt wordt bedoeld de Arabisch Islamitische wereld rondom de Middellandse zee: van Marrakesh tot Isfahan en van Istanbul tot Mekka.

Context Primitivisme	De manier waarop in de 19 ^{de} en de 20 ^{ste} eeuw in tentoonstellingen en verzamelingen niet-westerse culturen ge(re)presenteerd zijn. De aantrekkingskracht van primitieve kunstuitingen, zoals kinderkunst, 'outsider'kunst en voorwerpen uit niet-westerse culturen op westerse kunstenaars in de 19 ^{de} en in de 20 ^{ste} eeuw en de hang naar oorspronkelijkheid.		
Tijdvak	Stofbeperking	Eindtermen	Begrippen
1900- 1950	Kunstenaars in Parijs: Pablo Picasso, Amedeo Modigliani, Constantin Brancusi, Henri Matisse Duits Expressionisme: Die Brücke, Der Blaue Reiter Nederlands Expressionisme: Armand Bouten, Anton Rooskens	<i>De kandidaat moet in staat zijn, voornamelijk vanuit beeld- en tekstfragmenten, aan te geven:</i> Waarom en met welk doel kunstenaars uit Frankrijk, Duitsland en Nederland uit de eerste helft van de twintigste eeuw hun aandacht richten op 'primitieve' kunstuitingen waaronder Afrikaanse kunst en hoe dit zichtbaar wordt in hun werk. Welke opvattingen over primitieve kunst de kunstenaars uit Frankrijk, Duitsland en Nederland uit de eerste helft van de twintigste eeuw hebben en hoe deze zich verhouden tot de eigenlijke bedoeling, rol en functie van de betreffende 'primitieve' kunst. Op welke wijze kunstenaars uit Frankrijk, Duitsland en Nederland uit de eerste helft van de twintigste eeuw in contact gekomen zijn met 'primitieve' kunst.	Etnografica Etnografie Primitivisme Primitieve kunst
1935- - ±1960	Abstract Expressionisme CoBrA	Waarom en met welk doel kunstenaars uit de CoBrA beweging en het Abstract Expressionisme hun aandacht richten op 'primitieve' cultuuruitingen, en hoe dit zichtbaar wordt in hun werk. Wat de relatie is tussen het Abstract Expressionisme, en de Surrealistische beweging met betrekking tot de aandacht voor het primitieve. Wat de relatie is tussen Abstract Expressionisme en de archetypenleer van Jung met betrekking tot de aandacht voor het primitieve.	
Vanaf 2 ^e helft 20 ^{ste} eeuw	Neo Expressionisme in Duitsland: Georg Baselitz, A.R. Penck Neo Expressionisme in Nederland: Peter Klashorst, Jurriaan van Hall, Bart Domburg ('After Nature')	Welke opvatting over primitieve kunst spreekt uit het werk van Neo Expressionisten.	

Context Verre Oosten	Ontmoetingen van het Westen met het verre Oosten: openstelling Japan. Concepten van 'traditie', 'authenticiteit' en 'imitatie' en verschillen in kunstopvattingen tussen Japan (China) en het Westen. De wijze waarop de traditionele Japanse kunst zijn eigenheid heeft weten te (be)houden in een dominante, westers georiënteerde kunstwereld.		
tijdvak	Stofbeperking	Eindtermen	Begrippen
1860- 1900	Japonisme La porte Chinoise, Siegfried Bing, Japansch magazijn in Den Haag Vincent Van Gogh, George Hendrik Breitner en James Whistler en de Japanse prentkunst Japanse architectuur en het westerse classicisme in de tweede helft van de 19 ^{de} eeuw	<i>De kandidaat moet in staat zijn, voornamelijk vanuit beeld- en tekstfragmenten, aan te geven:</i> Op welke wijze Japanse kunst in de 2 ^e helft van de 19e eeuw verzameld werd en hoe toegankelijk die verzamelingen waren voor kunstenaars en publiek. Welke factoren van invloed geweest zijn bij het ontstaan van het zogenaamde Japonisme in Europa in de tweede helft van de 19e eeuw. Waarom en met welk doel de kunstenaars Breitner , Whistler en Van Gogh hun aandacht richten op Japanse kunst en hoe dit tot uitdrukking komt in hun werk. Op welke wijze de westerse classicistische architectuuropvatting zijn weg vond in de Japanse bouwkunst in de tweede helft van de 19 ^{de} eeuw.	Japonisme
1910- 1940	Westers Modernisme en traditionele Japanse architectuur: gebouwde architectuur van F.L.Wright, geschriften van Bruno Taut	Op welke wijze de traditionele Japanse architectuur invloed heeft op het Modernisme in de eerste helft van de 20e eeuw. Op welke wijze het westers Modernisme vorm en inhoud heeft gekregen in de Japanse architectuur en vormgeving vòòr WO2.	
Na 1945	Modernisme in Japan: Tadao Ando en Kisho Kurokawa	Op welke wijze het westers Modernisme vorm en inhoud heeft gekregen in de Japanse architectuur en vormgeving na WO2 en hoe Japanse architecten en vormgevers als Tadao Ando en Kisho Kurokawa de eigen Japanse traditie daarin hebben voortgezet.	

Globa- lisering	<p>Het vervagen van het onderscheid tussen westerse- en niet westerse culturen in de beeldende kunst, vormgeving en architectuur van deze tijd.</p> <p>Effecten van globalisering op beeldende kunst, vormgeving en architectuur zoals hybridisering en maatschappelijk engagement.</p> <p>Verandering van hedendaagse kunsttentoonstellingen onder invloed van globalisering.</p>		
Eind 20 ^{ste} begin 21 ^{ste} eeuw	<p>Yinka Shonibare, Kara Walker, Meschac Gaba, Jimmy Durham, Bodys Isek Kingelez</p> <p>Nederland: Roy Villevoey</p>	<p><i>De kandidaat moet in staat zijn, voornamelijk vanuit beeld- en tekstfragmenten, aan te geven:</i></p> <p>Waarom en met welk doel hedendaagse kunstenaars als Yinka Shonibare, Kara Walker, Meschac Gaba, Jimmy Durham en Roy Villevoey hun aandacht richten op zowel westerse kunst als op hun specifieke culturele achtergrond en hoe dit tot uitdrukking komt in hun werk.</p> <p>Op welke wijze in het werk van bovengenoemde kunstenaars de notie van identiteit een rol speelt in de vormgeving en het concept.</p>	Globalisering Hybridisering
	Japan: Shigeru Ban	Op welke wijze de architectuur van Shigeru Ban gezien kan worden als een reactie op globalisering en het zoeken naar identiteit (binnen een architectonische traditie).	